

Creativiteit bij kennisproductie

Over de methode Creatieve Actie Methodologie in praktijkonderzoek

Hester Elzerman*

P.V.A. Delnooz, Creatieve Actie Methodologie: de kunst van het zoeken naar pragmatische en innovatieve oplossingen in praktijkonderzoek. Den Haag: Boom Onderwijs, 2010, 206 pagina's, ISBN 978-90-473-0134-9 (pbk), € 29,50.

In het boek *Creatieve Actie Methodologie: de kunst van het zoeken naar pragmatische en innovatieve oplossingen in praktijkonderzoek* geeft Paul Delnooz een nadere uitwerking van de onderzoeksmethode die hij heeft ontwikkeld in het kader van zijn proefschrift *Onderwijs, onderzoek en de kunst van het creatieve denken* (2008). Deze nadere uitwerking is erop gericht om de Creatieve Actie Methodologie (CAM) toegankelijker te maken voor het hoger onderwijs met het doel om het praktijkonderzoek aldaar op een hoger academisch niveau te brengen. Het is een methode voor diverse vakgebieden en in het boek geeft Delnooz voorbeelden van onderzoek op het gebied van onder meer marketing, onderwijs en social work. Wat verstaat Delnooz onder een hoger academisch niveau en kunnen studenten en begeleidende docenten aan de hand van CAM dit niveau inderdaad bereiken? Welke meerwaarde biedt 'creativiteit' voor onderzoekers?

Naar kennis op een hoger, academisch niveau?

Delnooz kiest voor actieonderzoek omdat hierin het oplossen van praktische vraagstukken, vaak ontstaan vanuit maatschappelijke behoefte, centraal staat.¹ Het zijn met name deze vraagstukken die in het hoger onderwijs om aandacht vragen. Wat een hoger, academisch niveau inhoudt, brengt Delnooz niet expliciet onder woorden. Studenten in het hoger onderwijs die voor diverse beroepen worden opgeleid, zijn vaak niet getraind in het reflecteren op kennis en waarheid. Zij moeten zich wel onderzoeksvaardigheden eigen maken en vragen over kennis en waarheid komen al snel naar voren wanneer zij praktijkonderzoek gaan doen. Delnooz biedt hun met dit boek daarbij de helpende hand. Ruimte voor reflecteren op eerder geformuleerde theorieën en kennis wordt gecreëerd in de beginfase van CAM. In het eerste hoofdstuk schetst Delnooz in grote lijnen wetenschapsfilosofische opvattingen over objectiviteit. Aan de hand van onder meer Goodmans principe van 'making worlds' laat hij zien dat een uitspraak en ook het tegendeel van die uitspraak in verschillende contexten tegelijkertijd waar kunnen zijn (Goodman & Elgin, 1988). Kennis vergaren om praktische problemen op te lossen

* Hester Elzerman is docent en onderzoeker bij het lectoraat 'Ontwikkelingsgericht Onderzoek' van Hogeschool Inholland. E-mail: hester.elzerman@inholland.nl.

wordt zo dus lastig. In het tweede hoofdstuk bespreekt hij diverse methodologieën en scherpt hij het verschil aan tussen het toetsen van theorieën en actieonderzoek. Hoe ongenueanceerd de schetslijnen in deze twee hoofdstukken ook zijn, zoals Delnooz zelf toegeeft, toch zijn de ideeën die hij ermee weergeeft, denk ik, een belangrijk hulpmiddel om naar 'een' academisch niveau toe te werken. Bewustwording van de problemen die er zijn om tot wetenschappelijke kennisproductie en theorievorming te komen en van de verschillende methodologieën die daarvoor oplossingen hebben gevonden, geeft ruimte voor twijfel. Dit brengt met zich mee dat de onderzoeker zich bewust moet worden van de herkomst van kennis en theorieën en dat hij zich daarvan rekenschap moet geven. Hiermee wordt, denk ik, een belangrijke stap naar een academisch niveau gezet. De schoolse aanspreektoon: 'Je wordt geacht ...' en de gekozen vorm van oefeningen/te overdenken vragen gevolgd door antwoorden zijn, denk ik, voor studenten minder inspirerend. Ook worden de vele termen die aan het begin van het hoofdstuk in een lange opsomming staan, later niet allemaal even uitvoerig en helder uitgelegd. De onderzoeker blijft daardoor eerder steken dan dat hij naar een niveau hoger wordt gebracht.

Met creativiteit naar kennisproductie?

Twijfel en chaos, vanuit die toestand wil Delnooz de onderzoeker laten werken, omdat van daaruit reflectie mogelijk is en kan worden gezocht naar nieuwe perspectieven. Maar: op welke werkelijkheid zal worden gereflecteerd? En vanuit welke werelden zijn de nieuwe perspectieven geconstrueerd? Hoe kan vanuit deze toestand de onderzoeker tot kennisproductie komen en welke rol speelt creativiteit daarbij?

Delnooz werkt vanuit het standpunt van pragmatisme; 'waar is een handeling die het gewenste resultaat oplevert' (Delnooz, 2008: 32). Daarom legt hij de nadruk op predictieve validiteit (gericht op de waarde van de voorspellingen die met behulp van instrumenten worden gedaan) en stelt dit tegenover het streven naar constructvaliditeit (gericht op de waarde van de constructie van instrumenten waarmee theorieën ontwikkeld en getoetst kunnen worden) van andere methodologieën.

In CAM worden de volgende fases, beschreven in het derde hoofdstuk, doorlopen:

- a. *Het formuleren van een rationale.* In deze fase wordt de gewenste situatie beschreven.
- b. *Het ter discussie stellen van de 'theorie'.* In deze fase reflecteert de onderzoeker op eerder geformuleerde 'theorieën' en gaat hij op zoek naar meer 'theorieën' om hetzelfde probleem te verklaren.
- c. *Het afbakenen van de theorieën.* Delnooz geeft de volgende criteria om 'theorieën' te selecteren: pragmatische (als bepaalde acties effectief blijken, moeten we de achterliggende 'theorie' wel accepteren), normatieve en innovatieve overwegingen (indien de oude theorieën niet (ethisch) adequaat zijn gebleken).

- d. *Het zoeken naar mogelijke acties.* De geselecteerde theorieën worden ingezet als creatief instrument om acties te bedenken voor het oplossen van het praktische probleem. Delnooz geeft als voorbeeld het probleem van een drukke schoolklas. Verzamelde theorieën kunnen dan zijn: door de opvoeding van de ouders zijn de kinderen druk, de kinderen gaan te weinig naar buiten. De acties die vanuit deze theorieën bedacht kunnen worden, zijn: meer straf, meer naar buiten.
- e. *Het afbakenen van de acties.* Selecteren van acties die getest zullen worden, op basis van de criteria die ook bij c gelden.
- f. *Testen en evalueren.* Als acties in meerdere situaties zijn getest en tot succesvolle resultaten leiden, is er sprake van wetmatigheid in de beleving van de onderzoeker.

Het uitgangspunt van CAM is dat de onderzoeker met behulp van taal een constructie van de werkelijkheid maakt, een theorie formuleert. Door 'theorie' tussen aanhalingstekens te plaatsen laat Delnooz zien dat het gaat om een constructie van de werkelijkheid. Met behulp van deze theorie worden acties gekozen die nader worden onderzocht in verschillende situaties. Als in experimenten met de acties in verschillende situaties steeds dezelfde resultaten zichtbaar zijn, dan is er sprake van een wetmatigheid in de beleving van de onderzoeker. Dat deze 'wetmatigheid' ook weer als 'theorie' is op te vatten, wordt door Delnooz niet opgemerkt.

Een groot voordeel van CAM is dat via creativiteit heel veel perspectieven in beeld komen, ook van andere vakgebieden. Creativiteit is van belang in fase b en d. In het vierde hoofdstuk bespreekt Delnooz enkele creatieve technieken om te ontsnappen aan de denkbeelden waarmee de onderzoeker is opgeleid en getraind: je proberen voor te stellen hoe er vanuit verschillende beroepsgroepen tegen de probleemstelling wordt aangekeken; brainstormen, het raadplegen van interdisciplinaire bronnen, het gebruik van technische waarnemingsinstrumenten en andere (sub)culturen raadplegen.

Maar creativiteit speelt ook een rol bij het operationaliseren en testen, fase e en f. In het zesde hoofdstuk bespreekt Delnooz het operationaliseringsvraagstuk en CAM zoekt in een onderdeel daarvan, het definiëringsprobleem, naar zo veel mogelijk definities, die vervolgens worden opgevat als creatieve instrumenten om acties mee te kunnen bedenken. Bij het meten, het andere onderdeel van de operationalisering, is creativiteit nodig bij het bedenken van waarnemingsmethoden die pragmatisch zijn. Doorgaans wordt intelligentie met behulp van een IQ-test gemeten, maar er kan ook worden gekeken in hoeverre iemand goed met andere mensen kan omgaan. Het gaat er in CAM niet om *de* intelligentie te meten; er wordt gekozen voor een bepaalde definitie en voor een bepaalde meting.

Inmiddels zijn dan al veel keuzes gemaakt door de onderzoeker. Hoe belangrijk het is om de theorieën uit wetenschappelijke literatuur en visies van experts mee te nemen en dat in fase c en e morele verantwoordelijkheid wordt genomen, toont het voorbeeld van de drukke schoolklas aan. Het verkleint de kans dat een onderzoeker via brainstormen ertoe komt de actie 'lijfstraffen' te gaan testen. Het

verzamenen van theorieën uit wetenschappelijke literatuur en visies van experts in fase b draagt ook bij aan het behalen van academisch niveau. Daarnaast blijft CAM openstaan voor nieuwe perspectieven en meer mogelijkheden voor nieuwe kennis in testfase f. Delnooz pleit voor verkennende interviews en creatieve interviewtechnieken bij het data verzamelen en verwerken. Zo blijft de deur openstaan voor nieuwe perspectieven en meer mogelijkheden voor nieuwe kennis. De voorbeelden in het boek worden per onderdeel gegeven. Heeft Delnooz een goed voorbeeld waarin alle fases worden doorlopen?

Noot

- 1 Delnooz volgt de formulering van actieonderzoek van onder meer Klüver en Krüger (1972).

Literatuur

- Delnooz, P.V.A. (2008). *Onderwijs, onderzoek en de kunst van het creatieve denken*. Proefschrift Katholieke Universiteit Brabant.
- Goodman, N. & Elgin, C.Z. (1988). *Reconceptions in philosophy and other arts and sciences*. Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company.
- Klüver, J. & Krüger, H. (1972). Aktionsforschung und soziologische Theorien: Wissenschaftstheoretische Überlegungen zum Erkenntnisinteresse in der Aktionsforschung. In F. Haag, H. Krüger, W. Schwärzel & J. Wildt (Eds.), *Aktionsforschung, Forschungsstrategien, Forschungsfelder und Forschungspläne* (pp. 76-99). München: Joventa.